

УДК 725

Шигаєва Н.О.,

аспірант,

Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна

ГРАФІЧНА КОМПОЗИЦІЯ «РУХОМИХ» КНИЖОК В СВІТЛІ АВАНГАРДИСТСЬКИХ КОНЦЕПЦІЙ ЧАСУ-ПРОСТОРУ

Анотація: В статті розглядаються особливості композиції в графічному дизайні «рухомих» книжок, їх коротка історія виникнення арт-книжок, що пов'язується з розвитком авангардизму на початку ХХ ст. Поява в цей час «рухомих» і арт-книжок є закономірним проявом футуристичних прагнень передати плин часу.

Ключові слова: композиція, книжкова ілюстрація, «рухомі» книжки.

Постановка проблеми. Об'ємні книжки, книги - іграшки виникли досить давно. Найбільшого розквіту індустрія їх виробництва досягла на початку ХХ сторіччя, потім в 60-70-ті рр. ХХ сторіччя, і, нарешті в наш час цей вид книжок знову набуває популярності. Рухомі книжки у свій час досить широко видавалися в СРСР, в першу чергу це були казки для дітей. Проте значення «рухомих» книжок набагато ширше. Свого часу «арт-книга» була популярним видом авангардистського мистецтва, різновидом синтезу мистецтв. На жаль, сьогодні в Україні і країнах СНД об'ємні книжки використовуються не дуже широко. Разом з тим інтерес суспільства до таких книжок як в нашій країні, так і за її межами, невпинно зростає. Це пов'язане з розвитком новітніх технологій, що дають можливість створювати нові форми цих незвичних і привабливих книжок.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Кількість робіт, присвячених дослідженню композиції в дизайні «рухомих» книжок, відносно невелика. Деякі з них розглядають категорію композиції в цілому, визначають її особливості, типологію композиційних форм (Голубєва О. [1], Фаворський В.А., Волков М.М. [3]). Але в основному – це аналіз окремих аспектів композиції (Алпатов М. – історичний нарис розвитку композиції; Арнхейм Р., Руубер Г. – закономірності візуального сприйняття; Волков М.М. – колір у живопису; Успенський Б., Жегін Л.Ф. [5] та Раушенбах Б. В. – побудова простору в картині; Писанко М. – рух, простір і час в образотворчому мистецтві; Свешников О.В. – композиційне мислення; Яковлев М.,

Ковальов Ф. В. – геометричний аспект художнього формотворення, золотий переріз та ін.). За винятком окремих ґрунтовних видань загальнотеоретичного напрямку [4], більшість статей з цього питання надруковані в закордонних виданнях [6,7,8].

Метою статті є аналіз особливостей композиції в графічному дизайні «рухомих» книжок в світлі теоретичних концепцій українського та західноєвропейського авангарду та виявлення сучасних тенденцій.

Основна частина. Об'ємні, або так звані «рухомі», книжки зараз використовуються не тільки для дітей, але і в різних галузях науки і культури: як у вигляді так званої «Art-book» – «художньої книги», або в туристичних магазинах, де за допомогою тривимірних книжок можна уявити, скажімо, реконструкцію імператорських Римських форумів, чи навіть анатомію людини, – так і в дитячих магазинах, де тривимірні об'ємні книжки допомагають малюкові зробити перші кроки у світ друкованого слова за допомогою ігрових засобів, створюючи казковий реальний світ.

На жаль, сьогодні в Україні і країнах СНД не існує навіть усталеної термінології щодо такого типу книжок. Їх називають «тривимірними», «об'ємними» або «книжками-іграшками», в той час як в Європі кожному виду таких книжок відповідає окрема назва: «moveable» – це книжки-панорамки, що розгортаються та рухаються за допомогою спеціальних паперових важелів, різновидом яких є «книжки-акордеони» – зроблені у вигляді складчастого тунеліку; «pop-up» – такі, в яких при розгортанні піднімаються зсередини складені певним чином деталі, та інші.

Останнім часом все частіше вживається термін «арт-книжки», або «художні книжки» – тобто твори мистецтва, які використовують форму книги, «що є витвором мистецтва самі по собі» [1, С.80]. Вони друкуються невеликими тиражами, або навіть в одному екземплярі. Арт-книга – це творча форма ХХ-го століття з корінням в більш ранніх авангардистських течіях, таких, як конструктивізм, футуризм, орфізм.

Кубофутуристи, представники групи «Гілея», на початку ХХ ст. створили серію арт-книжок, що грали з формою, структурою, матеріалами і змістом, заперечуючи традиційну книжкову продукцію. Ці книги використовували елементи рукописного тексту, колажу, такі матеріали, як шпалери, експериментували з способами друку, використовуючи гектографічні копії, що справляли враження оригіналів, і методи переплітання, як-от випадкову

послідовність сторінок, що гарантувала відсутність двох однакових книг [7].

Футуризм в Україні і в Росії, що поступово перетворився на конструктивізм після революції 1917 р., продовжив спроби створити нове пролетарське мистецтво для нової комуністичної епохи, у вигляді нової конструктивістської книги. Слід згадати такого відомого художника-графіка, як Ель-Лисицький з його книжкою для дітей «Супрематична оповідь про два квадрати» (1920). Малюнки Лисицького динамічні, в них переважає діагональна композиція. Вони кваплять глядача, збуджують його цікавість, змушуючи перейти до наступної сторінки. Текст книги, не рахуючи назви, складається з 33 слів, але оповідь тут ведеться за допомогою візуальних, а не вербальних засобів. Основне смислове навантаження несе не текст, а конструктивний малюнок, що займає майже весь простір листа. Літери в кожному слові стрибають і танцюють, розмір їх змінюється в межах слова, задаючи ритм читання, смислові наголоси.

Одним з начільних завдань будь-якого авангардного мистецтва були спроби подолати статичну нерухомість творів мистецтва. На початку ХХ сторіччя в авангарді з'являються течії, що відображають рух об'єкта. Марк Шагал, Сальватор Далі, Олександр Колдер, Соня Делоне роблять спроби подолати статичність двовимірного простору, додаючи ілюзію руху. [4]

Слова Бергсона «час є привидом простору» і «рух – це психологічний і духовний синтез статичних явищ» сприймалися футуристами як безпосереднє керівництво до дії. З принципами футуристичної поезії перегукується прийом живописців, що має назву «симультанізм» – «одночасність», тобто поєднання спогадів і зорових вражень, яке призводить до багаторазового повторення зорових образів в межах однієї композиції. Згідно концепції футуристів все рухається, біжить, швидко трансформується. Предмети множаться, деформуються, переслідують один одного, наче квапливі вібрації в просторі. Так, багатоаспектність і фазовість рухів передані в роботах К. Малевича «Точильник», 1912 та Н. Гончарової «Цикліст», 1913).

Соня Делоне, українська та французька художниця, що народилася в Полтавській губернії, внесла великий особистий внесок у розробку теорії і практики живописного симультанізму (або «орфізму»). Вона проілюструвала «орфічними» орнаментами поему Б.Сандрара «Транссибірський експрес», видану в 1913 у вигляді книги-«розкладачки»; тоді ж написала однойменну безпредметну «картину-стрічку» (Національний музей сучасного мистецтва,

Париж). Структура тексту, набраного з різних шрифтів, імітує рух поїзду, що доповнюється геометричними орнаментами художнього оформлення (рис.1). [8]

Футуристичні картини зображували пластичні еквіваленти звуків, шумів і запахів кінематографу, вокзалів, заводів і т. п. Кожному звукові відповідала своя символіка фарб. В. Кандинський багато говорив і писав про «музичність» живопису, пропонуючи створювати такі художні твори, які б не ілюстрували музику, але брали за основу її ритми і форми. Г. Аполлінер, описуючи «орфізм» Р. Делоне, пов'язував його з музичними формами мистецтва [4].

Рис.1. Соня Делоне. «Транссибірський експрес»

Отже, поява в цей час «рухомих» і арт-книжок є закономірним проявом футуристичних прагнень передати плин часу, створити нові форми мистецтва, об'єднавши рухомі й нерухомі елементи. Цим завданням відповідала важлива композиційна особливість «рухомої» книжки – видозмінюваність графічних об'єктів, що з двовимірних стають тривимірними, «рухаються».

Мистецтвознавці Л.Ф. Жегін і Б.А. Успенський стверджують, що найбільш досконалою є композиція творів з необмеженою кількістю точок зору (російська ікона, твори сучасного західного живопису), а побудова простору з однієї точки зору (пряма центральна перспектива) несе в собі ознаки композиційної аморфності. Така позиція теж є відображенням естетичної концепції 1920-х рр. [5]. Подолати статичність однієї точки зору прагне конструкція рухомої книжки, що щільно пов'язана з композицією. В сучасних об'ємних книжках використовуються різні методи передачі ілюзії руху: за допомогою способу складання (рис.2), з використанням методів анімації (рис.3) або одночасним зображенням різночасових картин (рис.4).

Рис 2. Метелик «складає» крила при згортанні книжки

Рис 3. Книжка-панорама із змінними «анімаційними» картинками природи.

Рис.4. «Кулісна» глибинно-просторова композиція з одночасним зображенням різночасових подій.

На сьогоднішній день рухомі книжки активно використовують нові технології: від аудіоелементів та стереоскопічних зображень, які вже стали традиційними, до електронного чорнила, новітнього програмного забезпечення та веб-камер. Вже є розробки інтерактивних рухомих книжок під назвою Electronic Popables – це свого роду комп'ютер на паперовій основі. Такі книги об'єднують традиційні механізми рухомих книжок з тонкими, гнучкими, на основі паперу електронними пристроями, і результатом є виріб, який виглядає і функціонує так само, як звичайна рухома книжка, але має додані елементи динамічної інтерактивності.

Висновки. Арт-книга – це популярний вид авангардистського мистецтва.

Кубофутуристи, арфісти, дадаїсти на початку ХХ ст. створили серію арт-книжок, в яких проводили експеримент з формою, структурою, матеріалами і змістом, робили спроби подолати статичність двовимірного простору, додаючи ілюзію руху. Цей прийом отримав назву «симультанізм» – «одночасність», тобто поєднання спогадів і зорових вражень, яке призводить до багаторазового повторення зорових образів в межах однієї композиції.

Цим завданням відповідала важлива композиційна особливість «рухомої»

книжки – видозмінюваність графічних об'єктів, що з двовимірних стають тривимірними, «рухаються». В сучасних об'ємних книжках використовуються різні методи передачі ілюзії руху: за допомогою способу складання, з використанням методів анімації або одночасним зображенням різночасових картин. На сьогоднішній день з'являються нові технології, що дозволяють утворювати інтерактивні форми «рухомих» книжок.

Література

1. Голубева О.Л. Основы композиции: учеб. пособие. 2-е изд. М.: Искусство, 2004. – 120 с.
2. Композиция [Электронный ресурс]: Режим доступа: <http://www.coropic.ru/kompoziciya-predmet/predmet-kompozicii/>
3. Волков Н.Н. Композиция в живописи. М.: Искусство, 1977. – 263 с.
4. Турчин В.С. По лабиринтам авангарда. М.: Издательство МГУ, 1993. – 248.
5. Жегин Л.Ф. Язык живописного произведения: Условность древнерусского искусства. М., 1970. – 124 с.
6. Artists' Books: The Book As a Work of Art, 1963–1995, Bury, Scolar Press, 1995. – 207 P.
7. The Russian Avant-Garde Book, Rowell & Wye, MOMA, 2002. – P.11
8. Museum of Modern Art (MoMA): [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.mhpbooks.com/the-first-simultaneous-book-on-display-at-moma/>

Аннотация

Шигаева Н.А. Графическая композиция «подвижных» книг в свете авангардистских концепций времени-пространства. В статье рассматриваются особенности композиции «подвижных» книг, типология и краткая история возникновения арт-книг, связываемая с развитием авангардизма в начале XX в. Появление в такое время «движимых» и арт – книг является закономерным проявлением футуристических стремлений передать вплине времени.

Ключевые слова: состав, книжная иллюстрация, «подвижные» книги.

Abstract

Shygaieva Nastasia. Distinctive Features of the Composition in Graphic Design of "Moveable" Books. The features of the composition in graphic design of "moveable" books are reviewed in the article, their design elements' typology and a brief history of art books which is linked with the development of avant-garde in the early twentieth century were provided.

Keywords: a composition, book illustration, «moveable» books.